

Schrijfkaders: een hulp bij schrijven en leren

Of: schrijvend leren en leren schrijven

Hilde Leon & Werner Schrauwen

Schrijven is wellicht de meest complexe van de vier taalvaardigheden. In schoolboeken voor allerlei vakken vind je vaak schrijfp opdrachten die heel open zijn. Ze bieden soms weinig steun en geven niet echt een richting aan. Dat geldt ook voor sommige methoden Nederlands. Deze openheid is voor (bepaalde) leerlingen erg lastig omdat ze zelfstandig informatie moeten verwerken, gegevens op een eigen manier moeten (her)formuleren, een mening moeten verwoorden enz. Om hierbij wat meer steun te geven, zijn schrijfkaders erg geschikt. Ze stimuleren het gebruik van vaktaal en zetten aan om goede zinnen in een logische ordening te formuleren. Een hulp bij het schrijven dus. Maar goed uitgewerkte kaders dienen niet alleen het schrijven. Ze ondersteunen (taalzwakkere) leerlingen bij het verwerken van leerstof, het structureren van grotere gehelen, het vormen van een mening, het opzetten van een denkproces enz.

In deze bijdrage willen we onder meer met voorbeelden duidelijk maken wat schrijfkaders zijn, waarom ze binnen een breed taalbeleid van dienst kunnen zijn en hoe ze onder meer

in taalgericht vakonderwijs het best kunnen worden ingezet.

We beginnen met ... een schrijfkader. We nodigen je uit om het in te vullen.

SCHRIJFKADER 1

Over schrijfkaders weet ik al

En ook

Ik vraag me af

Ik wil vooral te weten komen

.....

.....

Wellicht blijkt uit het invullen van het kader en het aanvullen van de zinsfragmenten wat een schrijfkader is en waarvoor het onder meer nuttig kan zijn. Maar misschien heb je ook ondervonden dat je er niet alles kwijt kon op (of 'binnen') de lijntjes. Zoals bij elk min of meer voorgeprogrammeerd leermiddel heeft het schrijfkader zijn beperkingen en zitten er ook enkele nadelen aan vast.

KADERS ALS HULP

Laten we met de positieve punten beginnen en een en ander illustreren. Leerlingen kunnen door middel van een bepaald soort 'kader' hulp krijgen bij

- het oproepen van kennis;
- het beschrijven en verklaren van fenomenen;
- het (chrono)logisch ordenen van gegevens;

- het (schriftelijk) ordenen van gedachten;
- het formuleren van een mening;
- het argumenteren;
- het leggen van verbanden;
- het onderscheiden van hoofd- en bijzaken;
- het nadenken over processen;
- het stellen van (onderzoeks)vragen;
- het gebruiken van vaktermen en abstracte woorden;
- het gebruiken van talig materiaal zoals schooltaal, verbindingswoorden, ...;
- het schrijven van zinnen;
- het structureren in alinea's;
- het opbouwen van en nadenken over verschillende soorten teksten;
- ...

Als je de opsomming bekijkt, merk je dat het eerste deel van de lijst eerder te maken heeft met 'leren', het tweede met 'taal'.

VOORBEELD 1

VAK: *Nederlands*

UIT: *Nieuw Netwerk Nederlands T3. Werkboek a-richtingen. Wommelgem: Van In, 2004.*

De leerlingen krijgen de opdracht om een reeks 'verkeerde paren' (bijvoeglijke naamwoorden + zelfstandige naamwoorden, zoals *groene handdruk* en *gouden vingers*) te ver-

beteren. Aandacht wordt besteed aan het belang van (vaste) bijvoeglijke naamwoorden. Daarna volgt volgende schrijfoefening.

Kwijt!

Kies twee van de volgende situaties uit.

Geef een beschrijving van de volgende voorwerpen.

Gebruik bijvoeglijke naamwoorden bij je beschrijving. Vergeet niet je op de taal te oriënteren.

- Je vindt je boekentas niet meer terug. Je gaat naar het secretariaat om het verlies te melden.*
- Je laat je jas met je portefeuille in de bus liggen. Je belt naar 'De Lijn' om te vragen of ze hem niet hebben gevonden. Ze vragen je om een gedetailleerde beschrijving te geven.*
- Je fiets is aan het station gestolen. Ontgoocheld stap je naar de politie. Ze willen een oogje in het zeil houden, maar moeten wel precies weten hoe hij eruit ziet.*
- Je moet nablijven op school! Je hebt geen tijd meer om je sporttas te halen voor de voetbaltraining. Met je gsm bel je naar huis en vraag je aan je moeder om je sportmateriaal in je tas te stoppen en naar de sportzaal te brengen. Zorg ervoor dat ze goed weet wat ze moet meebrengen.*

Situatie

.....

Situatie

.....

De vrij realistische situaties die hierboven worden beschreven, leveren in het echte leven niet echt schriftelijke, eerder mondelinge producten op. De opdrachten kunnen echter vrij gemakkelijk tot functionele schrijftaken worden omgebogen door bijvoorbeeld te stellen dat de secretaris of de politieagent een schriftelijke beschrijving wil om die aan het prikbord te hangen. Belangrijker is echter dat de opdracht vrij open is. De enige voorwaarde die wordt gesteld, is dat er bijvoeglijke naamwoorden moeten worden gebruikt. Wellicht is dit dan ook het criterium waarop zal worden gelet bij de evaluatie.

We denken dat deze opdracht enerzijds veel gericht kan worden gemaakt door het gebruik van een aangepast schrijfkader 'beschrijving' (zie een standaardvoorbeeld als Schrijfkader 2). Anderzijds kan de opdracht ook rijker worden doordat het schrijfkader aanzet om nog andere doelen (ordenen van gegevens en gedachten, nadenken over soorten teksten, soort boodschap aan een bepaalde ontvanger enz.) na te streven.

SCHRIJFKADER 2

SCHRIJFKADER VOOR HET BESCHRIJVEN VAN (LEVENDE) ZAKEN

Een is een
 Een kenmerk van is
 Dat betekent dat.....
 Andere belangrijke kenmerken zijn
 en.....
 Daarom is een geen.....
 maar wel.....

Wellicht zijn er nog andere denkhandelingen te bedenken die ondersteund kunnen worden door middel van schrijfkaders. Ook taalgerelateerde normen die het engere schrijven overstijgen, zoals volledigheid, nauwgezetheid, doelgerichtheid ... kunnen erdoor aan de orde worden gesteld. De vaar-

digheid schrijven is immers erg complex en vraagt veel van onze vermogens. Een goede reden trouwens om er op een doelgerichte manier veel tijd en energie in te steken, niet alleen in de lessen Nederlands, maar in alle (zaak)vakken.

VOORBEELD 2

VAK: *Biologie*

UIT: *Biologie 1. Exploratie- en experimentenschrift. Antwerpen: De Boeck, 2003.*

ONDERWERP: *Het gebit van de mens*

In het werkschrift vinden we geen echte schrijftaken. Leerlingen krijgen opdrachten in de vorm van invuloefeningen of gaten teksten (bijvoorbeeld: *Bij een gaaf gebit tel je in de bovenkaak tanden, in de onderkaak tanden; een volwassene heeft dus tanden.*), schemaatjes waarin op de juiste plaats een kruisje moet worden gezet en tekeningen waarnaast de correcte term moet worden geschreven. In het kader van taalgericht vakonderwijs kunnen we deze

oefeningen verrijken met of vervangen door bijvoorbeeld het schrijfkader 'verslag' of 'verschillen' (snijtanden, hoektanden, kiezen). Hieronder twee standaardvoorbeelden (Schrijfkader 3 en 4) en een specifieke uitwerking (Schrijfkader 5). Dergelijke kaders geven leerlingen hulp bij het leggen van verbanden, het correcte gebruik van de vaktermen, het onderscheiden van hoofd- en bijzaken, het beschrijven van een fenomeen enz...

SCHRIJFKADER 3

SCHRIJFKADER REFLECTIE/VERSLAG

Over het onderwerp
 wist ik al dat

 Ik heb nu geleerd dat
 Ik heb ook geleerd dat
 iets anders wat ik te weten ben gekomen is dat

 Tot slot heb ik geleerd dat

SCHRIJFKADER 4

**SCHRIJFKADER VOOR HET BESCHRIJVEN VAN VERSCHILLEN
(VERGELIJKING)**

Hoewel en allebei zijn, verschillen ze van elkaar.
 De is , terwijl de
 Een andere overeenkomst is dat
 Ze zijn ook anders omdat
 Een ander verschil is
 Ten slotte

SCHRIJFKADER 5 (VERSLAG)

Wat ik al wist en wat ik geleerd heb ...

Over het onderwerp 'het gebit van de mens' wist ik al

 Ik heb nu geleerd dat de wijsheidstanden kiezen zijn, maar

De hoektanden dienen om

.....

Ik heb ook geleerd dat de hoeveelheid tanden

en

Tot slot weet ik nu dat omnivoren

.....

HOE EN WANNEER INZETTEN?

Schrijfkaders moeten in een zekere leerlijn worden ingezet. Het is vrij evident dat wat meer sturende kaders die op het niveau van het beschrijven blijven, eerder als hulplijn worden gebruikt dan een schrijfaanzet die een complexere handeling (vergelijken, beoordelen, argumenteren) ondersteunt. Hoewel we geen voorstanders zijn van een puur lineaire opbouw, moeten er onder vak- en taalleraren afspraken worden gemaakt over het werken met schrijfkaders. Wanneer (in welk jaar? in welke periode?) worden wat voor soort kader (vaak) aangeboden? Focussen door middel van schrijfkaders op specifieke denkhandelingen gedurende een bepaalde periode in diverse vakken en lessen biedt meer oefening. En oefening baart kunst.

Schrijfkaders moeten in een zekere leerlijn worden ingezet.

De basis voor een gezonde leerlijn is te vinden in de eindtermen en de leer-

plannen. Ter illustratie halen we uit de eindtermen Nederlands eerste graad secundair onderwijs, nummer 13: *De leerlingen kunnen in een voorgestructureerd kader notities maken*. Hier ligt ons inziens de lat nog vrij laag. Dat is niet meer het geval als we in de eindtermen van de tweede graad secundair onderwijs het volgende vinden (nummer 24): *De leerlingen kunnen op structurerend niveau tekstsoorten schrijven bestemd voor een bekende volwassene*. Het betreft tekstsoorten zoals agenda en planning; verslagen; notities tijdens een les; samenvattingen en schema's van studieteksten. En bij nummer 26 lezen we: *De leerlingen kunnen op beoordelend niveau tekstsoorten schrijven bestemd voor onbekende leeftijdgenoten*. Het betreft tekstsoorten zoals lezersbrieven en recensies.

Het spreekt voor zich dat goed ingezette schrijfkaders een middel zijn om die talige

ontwikkeling te ondersteunen. Maar ... dat geldt niet alleen voor het vak Nederlands. Bij aardrijkskunde bijvoorbeeld vinden we voor de tweede graad secundair onderwijs eindterm 18:

De leerlingen kunnen zelfstandig een aangepast en beperkt aardrijkskundig onderzoek uitvoeren met aandacht voor:

- analyse van een aardrijkskundig verschijnsel
- zoeken en selecteren van relevante informatie
- een samenhangende presentatie van een aantal bevindingen
- het formuleren van een eigen standpunt rond mogelijke bevindingen.

We weten niet of de vakgebonden eindtermenmakers elkaar hebben geconsulteerd, maar het lijkt er toch wel erg sterk op. Jammer toch dat we in de praktijk, zeker in het aso, nog vaak zien dat de muren die de leslokalen van elkaar scheiden ook te vinden zijn tussen de vakken.

VOOR ALLE LEERLINGEN?

Zijn er (eenvoudige) didactische middelen en werkwijzen die voor alle leerlingen geschikt zijn? Wij denken van wel, op voorwaarde dat ze op een goede en aangepaste, dus gedifferentieerde manier worden ingezet. Dat geldt ook voor schrijfkaders. We weten dat leerlingen op verschillende manieren leren. Met die leerstijlen willen we rekening houden onder meer door te variëren in werkvormen, door leerstof op verschillende manieren aan te bieden, door uitdagende en functionele taken te bedenken, inhouden op complementaire wijze te laten verwerken enz.

Met die verschillen moeten we ook rekening houden als we leerlingen willen leren schrij-

ven en schrijvend willen laten (en leren) leren. Marleen Kieft en Gert Rijlaarsdam (2005; 2006) onderscheiden op basis van wetenschappelijk onderzoek grofweg twee verschillende soorten schrijvers: ingenieurs en beeldhouders. Ingenieurs maken plannen, schema's en lijstjes. Ze bepalen de inhoud van de tekst voordat ze beginnen met schrijven. Beeldhouders krijgen al schrijvend ideeën, schrijven, schrappen en herschrijven. Natuurlijk zijn niet alle ingenieurs 'zuiver op de graat'. Er zijn er die ook wel eens beeldhouwen. En het omgekeerde geldt uiteraard ook voor de beeldhouders.

Het mooie en geruststellende is dat beide types tot goede schrijfproducten kunnen komen. De ene werkwijze leidt in principe niet tot betere teksten dan de andere. Kieft en Rijlaarsdam onderzochten of de twee types beter scoorden als er in de les met hun schrijfstijl rekening werd gehouden. Gezien het feit dat er nogal wat mengtypes in een groep zitten en één aanpak altijd een deel van de klas minder goed bedient, pleiten ze voor het aanbieden van meer dan één weg.

Schrijfkaders lijken op het eerste gezicht vrij strakke hulpmiddelen die leerlingen in de ingenieursrichting duwen. Leerlingen worden verplicht binnen het 'kader' te denken en te schrijven. Een voorgesteld kader (met aanloopzinnen bijvoorbeeld) kan bij bepaalde leerlingen voor wat desoriëntatie zorgen. Ze weten het wel, maar krijgen het niet binnen het voorgestelde schema gezegd. Zeker bij het kader 'uitleg' kan dat voorkomen.

Daarom is het goed om op een soepele manier met schrijfkaders om te gaan. Ze

Jammer toch dat we in de praktijk nog vaak zien dat de muren die de leslokalen van elkaar scheiden ook te vinden zijn tussen de vakken.

Het is goed om op een soepele manier met schrijfkaders om te gaan

moeten gezien worden als een extra ondersteuning. Leerlingen die deze ondersteuning niet nodig hebben (de geoefende 'ingenieurs' die goed zijn in plannen tekenen), hoeven

er dan ook geen gebruik van te maken. Leerlingen die het kader als een beperking aanvoelen (de knappe 'beeldhouwers'), moeten de vrijheid krijgen eerst op hun manier aan de slag te gaan. Achteraf kan voor beide groepen het kader als een soort kijkwijzer of nakijkinstrument worden gebruikt om eventueel correcties aan te brengen of een en ander nog eens van een andere kant te bekijken. Iedereen is immers gebaat met het onder de knie krijgen van verschillende methodes en leerstijlen.

Daarom pleiten we er ook voor om met schrijftaken en zeker met schrijfkaders in een coöperatieve setting om te gaan. Zo leren leerlingen van elkaar door elkaars en eigen schrijfwerk te observeren en terug te kijken op het schrijfproces. Ze maken kennis met verschillende schrijfstrategieën en leren reflecteren en reviseren. Het hoeft niet onderstreept te worden dat deze vaardigheden en attitudes van groot belang zijn bij leren schrijven en schrijvend leren.

Schrijfkaders helpen leerlingen op weg naar zelfstandig schrijven zonder voorgeprogrammeerde hulp.

Hoe het schrijven door middel van schrijfkaders kan worden gewaardeerd en geëvalueerd is een verhaal op zich. We beperken ons tot volgende suggestie:

de na te streven doelen kunnen als criteria worden gehanteerd (zie het lijstje bovenaan en de eindtermen) en een en ander kan binnen een schrijf- of taalportfolio opgenomen worden. Schrijfkaders zijn hierbij een

middel en helpen leerlingen op weg naar zelfstandig schrijven zonder voorgeprogrammeerde hulp. Ze zijn nooit doel op zich. Ze geven wel de mogelijkheid om te focussen op bepaalde deelvaardigheden die – afhankelijk van de tekstsoort – erg belangrijk kunnen zijn.

CONCLUSIE EN CONCRETE UITSMIJTER

Als er op een verstandige en doelgericht gedifferentieerde manier met schrijfkaders wordt gewerkt, zijn het goede instrumenten om zowel in de les (verwerking van de leerstof) als erbuiten (zelfstandige studie) te gebruiken. Ze kunnen worden ingezet bij het leren van a (zich oriënteren op een onderwerp, een taak) tot z (het voorbereiden op een proefwerk).

Als uitsmijter een buitenbeentje. We beschrijven eerst bondig de onderwijsleersetting waarin het kader wordt gebruikt.

De leerlingen hebben in het vak geschiedenis gedurende enkele uren het fenomeen Islam bestudeerd. In de lessen is heel veel aandacht besteed aan context (voorkennis, getuigenissen en verhalen van moslimleerlingen, beeldmateriaal, verzamelen van veel gestelde vragen, ...) en interactie (in complementaire 'expertgroepen' werden via diverse bronnen enkele aspecten van de Islam onder de loep genomen). Ter verwerking van de 'leerstof' wordt aan taalheterogene groepen die uit verschillende 'experten' bestaan enkele foto's en het onderstaande schrijfkader (als taalsteun) aangeboden. De opdracht luidt: laat je leiden door de foto's (maar beperk je niet tot wat je ziet) en het kader om een korte, goed opgebouwde tekst te schrijven. Die tekst moet voor jou en je klasgenoten

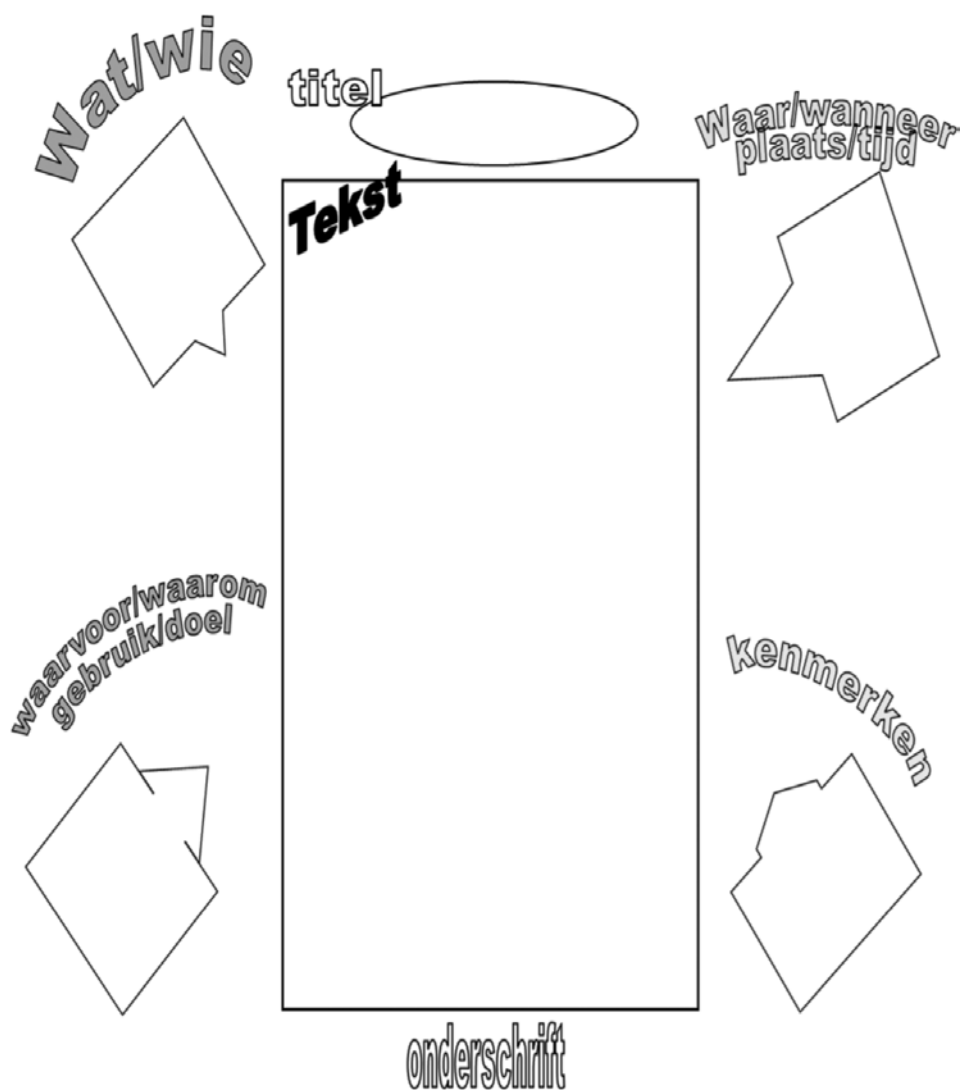
een goede 'eerste' bron zijn om de toets voor te bereiden.

Door teksten uit te wisselen en met elkaar te vergelijken, zullen leerlingen nog dieper ingaan op de leerstof. Mits een goede coaching zullen ze ook kritischer worden ten aanzien van eigen teksten en die van anderen. Reviseren en herschrijven, aanvullen en schrappen zullen bij wijze van spreken spontaan gebeuren. Want wie wil er nu geen goede resultaten voor geschiedenis en ...

taal. En het blokwerk thuis wordt plots een stuk makkelijker, misschien zelfs overbodig.

Omdat jij, beste lezer, jammer genoeg die contextrijke en interactieve lessen over de Islam hebt moeten missen, kan je de foto's en het kader misschien gebruiken om op te schrijven wat je al (of nog) weet over de Islam ... ter oriëntering en ter voorbereiding op een diepgaandere studie. Want ook voor dit doel kan het schrijfkader worden gebruikt. Veel plezier!

Hilde Leon & Werner Schrauwen
 Nascholing Brussel
 nabru.hl@skynet.be
 nabru.ws@skynet.be

Verder lezen

Bakker, C. & Meestringa, T. (2003). *Suggesties voor schrijftaken voor alle vakken in de Tweede fase van het havo/vwo*. Enschede: SLO/UCL.

Bakker, C. & Meestringa, T. (2005). Schrijftaken die het denken bevorderen (1). Over denken en verwerkingsopdrachten uit het leerboek. *NVOX*, januari 2005, p. 10-13.

Bakker, C. & Meestringa, T. (2005). Schrijftaken die het denken bevorderen (2). Hoe schrijven het denken bevordert, ervaringen bij ANW. *NVOX*, februari 2005, p. 84-86.

Bakker, C. & Meestringa, T. (2005). Schrijftaken die het denken bevorderen (3). Acht schrijftaken beschreven. *NVOX*, maart 2005, p. 120-122.

Hajer, M. & Meestringa, T. (2004). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho.

Kieft, M. & Rijlaarsdam, G. (2005). Schrijftaken en schrijverstypen. *Levende Talen Magazine*, 92/2, p. 9-12.

Kieft, M. & Rijlaarsdam, G. (2006). Leren, schrijven en schrijfstrategieën. *VONK*, 35/5, p. 3-14.

Lewis, M. & Wray, D. (1995). *Developing Childrens Non-Fiction Writing. Working with writing frames*. Warwickshire: Scholastic.

Poort, I., Van der Veer, E. & Van der Laan, E. (2001a). *Schrijven in alle vakken. Een handreiking bij schrijfopdrachten biologie*. Rotterdam: Uitgeverij Partners.

Poort, I., Van der Veer, E. & Van der Laan, E. (2001b). *Schrijven in alle vakken. Een handreiking bij schrijfopdrachten economie*. Rotterdam: Uitgeverij Partners.

Rijlaarsdam, G. (1997). Contouren van een schrijfdidactiek. *VONK*, 26/3, p. 3-18.

Rijlaarsdam, G. & Braaksma, M. (2004). Schrijven en leren schrijven. *VONK*, 33/3, p. 3-15.

A D V E R T E N T I E

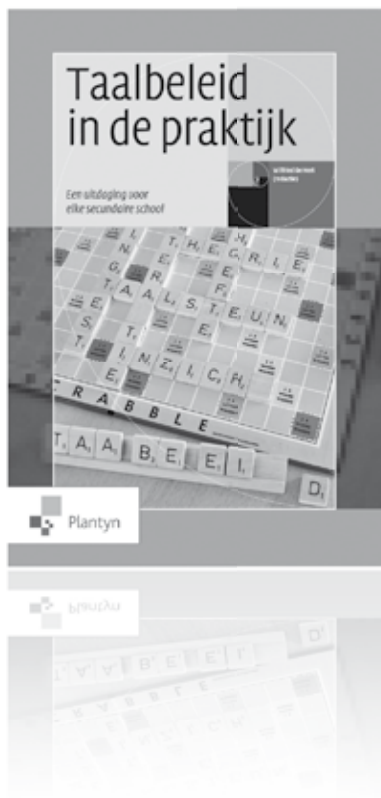
'Onder redactie van Wilfried De Hert'

Een school zonder een taalbeleid ... Als het van huidig minister van onderwijs en vorming Frank Vandenbroucke afhangt, wordt zo'n school in de nabije toekomst een grote uitzondering. Dat valt alleszins af te leiden uit zijn talenbeleidsnota (2007). Met allerlei initiatieven wil hij er immers voor zorgen dat elke leerling volgens zijn niveau taalvaardig(er) wordt. Het is nu aan de scholen, en in het bijzonder aan alle leraren, om hier werk van te maken. Geen eenvoudige opdracht, maar het kan! Dat is alvast de positieve boodschap die dit boek wil uitdragen.

In deze publicatie wisselen praktijkvoorbeelden en bijdragen over achtergrond en aanpak elkaar af. Centraal staat de stelling dat taalgebruik op school geen struikelblok mag zijn om te leren. Anders gezegd: een goede taalkennis is een belangrijke basis om goed te kunnen leren. De samenstellers van dit boek willen aantonen waar we in Vlaanderen vandaag met taalbeleid staan en daarom komen verschillende actoren zoals beleid, inspectie, begeleiding, nascholing en leraren aan het woord.

Door die verschillende invalshoeken aan te bieden, hopen de auteurs zoveel mogelijk leerkrachten in hun klas en les te bereiken.

Aan dit boek werkten mee: Wilfried De Hert (eindredactie), Jan Bonne, Frans Daems, Helga De Braekeleer, Riet De Vos, Jella Di Perna, Maaïke Hajer, Hella Hoste, Frie Kimpe, Hilde Leon, Lutgard Neels, Katleen Roggeman, Werner Schrauwen, Tanja Stas, Kris Van den Branden, Benny Verheyden, Els Vermeire, Dilys Vyncke, Iris Willems en Luc Wyns.

Als VONK-lezer kunt u dit boek bestellen met 15% korting!
Deze actie loopt tot 15/01/2009.

- » Gewone prijs: 29,00 euro
- » Uw voordeel: 15%
- » Uw actieprijs: 24,65 euro

Bestellen kan online,
surf naar www.plantyn.com/taalbeleid.
Of u kunt onze klantendienst bellen op 015 36 36 36.
ISBN: 978-90-301-9353-1

Taalbeleid in de praktijk

Een uitdaging voor elke secundaire school

Plantyn
't leren is mooi